

બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રાણ - દ્વિતિયખંડ

પ્રશ્નપત્ર - ૧

(સમય : સવારે ૯ થી ૧૨)

રવિવાર, ૧૦ જુલાઈ, ૨૦૧૬

કુલ ગુણ : ૧૦૦

અગત્યની સૂચના

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ : ૧)
પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '૦' (અંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં
(✓) કે ખોટાં (X) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ -પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાં કરવી.

વિભાગ - ૧ : 'વચનામૃત' ૨૮મી આવૃત્તિ, સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૩

અભ્યાસક્રમના વચનામૃત: કારિયાણી : ૧૦, ૧૧, ૧૨ ગ.મ. ૨, ૭, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૬, ૨૨, ૨૮, ૩૩, ૪૭,
૫૧, ૫૫, ૫૯, ૬૧, ૬૩

પ્ર.૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબનાં ગુણ આપવા નહીં.

૧. શુભ વાસના રાખતાં બ્રહ્મલોકમાં કે ઈન્દ્રલોકમાં જવાયું તો શું જાણવું ? (મ.૪૭/૪૫૩)
૪. શુભ વાસના રાખતાં રાખતાં બ્રહ્મલોકમાં કે ઈન્દ્રલોકમાં જવાયું તો એમ જાણવું જે, 'માથાભર નરકના ખાડામાં પડ્યા છીએ.
૨. ક્યાં ત્રણ વાનાં હોય તો પાકો સત્સંગી કહેવાય ? (મ.૬૧/૪૭૩)
૪. એક તો શિર સાટે નિયમ-ધર્મનું પાલન કરે, બીજું ભગવાનના સ્વરૂપનો અડગ નિશ્ચય હોય, ત્રીજું સત્સંગી વૈષ્ણવનો પક્ષ રાખે છે. તે પાકો સત્સંગી કહેવાય.
૩. વિષય જીત્યાનું કારણ શું છે ? (મ.૧૬/૩૮૨)
૪. વિષય જીત્યાનું કારણ તો પરમેશ્વરના બાંધેલા જે નિયમ તે જ છે.
૪. શ્રીજીમહારાજને માયિક પદાર્થમાત્ર કેવું જણાય છે ? (મ.૫૫/૪૬૩)
૪. જેટલું માયિક પદાર્થમાત્ર છે તે સર્વે નાશવંત ને તુચ્છ સરખું જણાયા કરે છે.

પ્ર.૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ બેના મુદ્દાસર જવાબ લખો. (ચારથી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)

૧. શા માટે તુચ્છ એવાં જે સંસારના સુખ સાધુએ ઈચ્છવાં નહીં ? (મ.૨૨/૪૧૦)
૪. કાં જે, એ સાધુ જ્યારે ભગવાનના ધામને પામે છે ત્યારે અનંત કોટિ બ્રહ્માંડના પતિ જે બ્રહ્માદિક ઈશ્વર તે ભગવાનને અર્થ જેમ અનંત પ્રકારની ભેટ-સામગ્રીઓ લાવે છે તેમ સાધુને અર્થ પણ લાવે છે ને ભગવાનને પ્રતાપે કરીને એ સાધુ અલૌકિક એશ્વર્ય-સામર્થ્યને પામે છે. એવો મોટો વિચાર હૈયામાં રાખીને એક ભગવાન વિના બીજું કાંઈ પણ મનમાં ઈચ્છવું નહીં.
૨. કારણ શરીર ક્યારે બળીને ખોખા જેવું થઈ જાય છે ? (કારિ.૧૨/૨૪૫)
૪. જ્યારે એ જીવને સંતનો સમાગમ મળે ને તે સંતને વચને કરીને પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ ઓળખ્યામાં આવે ને તે પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરે ને તે પરમેશ્વરના વચનને હૃદયમાં ધારે, તેણે કરીને એ કારણ શરીર છે તે બળીને ખોખા જેવું થઈ જાય છે.
૩. કઈ વાર્તા દેઢ કરીને રાખવાની છે ? (મ.૧૩/૩૮૭)
૪. જે તેજને વિષે મૂર્તિ છે તે જ આ પ્રત્યક્ષ મહારાજ છે, એમ જાણજો અને જો એમ ન જણાય તો એટલું તો જરૂર જાણજો જે, અક્ષરરૂપ જે તેજ તેને વિષે જે મૂર્તિ છે તેને મહારાજ દેખે છે.' એમ જાણશો તો પણ તમારે મારે વિષે હેત રહેશે, તેણે કરીને તમારું પરમ કલ્યાણ થશે. અને આ વાતને નિત્યે નવી ને નવી રાખજો, પણ ગાફલપણે

કરીને વિસારી દેશો મા. આજ છે તેવી જ કાલ નવી રાખજ્યો અને તેવી જ દેહનો અંત થાય ત્યાં સુધી પણ દિન-દિન પ્રત્યે નવી ને નવી રાખજ્યો. અને જે જે ભગવાનની વાત કરો તે તે વાતને વિષે આ વાતનું બીજ લાવજ્યો, એમ અમારી આજ્ઞા છે.

૪. ભગવાનના ભક્ત અને વિમુખ જીવની ક્રિયામાં શો ફેર છે ? (મ.૧૧/૩૭૮)

જ. વિમુખ જે જે ક્રિયા કરે છે તે પોતાનાં ઈન્દ્રિયોને લાડ લડાવવાને અર્થે કરે છે ને ભગવાનનો ભક્ત જે જે ક્રિયા કરે છે તે તો કેવળ ભગવાન ને ભગવાનના ભક્ત તેની સેવાને અર્થે કરે છે. માટે હરિજનની જે સર્વ ક્રિયા તે તો ભક્તિરૂપ છે. અને જે ભક્તિ છે તે તો નૈષ્કર્મ્ય જે જ્ઞાન તે રૂપ છે. માટે હરિજનની ક્રિયા છે તે તો સર્વ નૈષ્કર્મ્યરૂપ છે.

પ્ર.૩ નીચે આપેલાં દૃષ્ટાંતોમાંથી કોઈ પણ એક દૃષ્ટાંત લખી તેનો સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ કરો.

(ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૩)

નોંધ : સિદ્ધાંત મૌલિક રીતે લખવાનો હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયનો સિદ્ધાંત પરીક્ષાર્થીએ લખેલો હોય તો તે દૃષ્ટાંતને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. દૃષ્ટાંતના ૨ ગુણ, સિદ્ધાંતનો ૧ ગુણ.

૧. ઘી ખાવાથી રોગ થાય તે જ ઘી લેવાથી રોગનો નાશ થાય છે. (મ.૧૧/૩૭૮)

દૃષ્ટાંત : જે ઘી ખાવાથી રોગ થાય છે, તે જ ઘી આયુર્વેદનાં ઔષધો સાથે, વૈદ્યના માર્ગદર્શન અનુસાર અનુપાન રૂપે લેવામાં આવે, તો તે ઘી રોગનો નાશ કરે છે. તેવી જ રીતે સાંસારિક ક્રિયાઓ મનુષ્યોનું અધઃપતન કરનાર છે, પરંતુ તે જ ક્રિયાઓ પરમાત્માની સેવામાં આવી જાય તો મોક્ષ આપનાર બને છે.

સિદ્ધાંત : ગ.પ્ર.૨૨ પ્રમાણે ‘સ્મૃતિ વિના ગાયું તે ન ગાયા જેવું, એકડાનું’ આ વચનામૃતમાં મહારાજ દરેક ક્રિયામાં ભગવાનનું અનુસંધાન રાખવાનું કહે છે. તેમ કરવાથી તે ક્રિયા ક્રિયા ન રહેતાં મોક્ષનું કારણ બને છે.

૨. રાજનીતિનું દૃષ્ટાંત ને તેનો સિદ્ધાંત જણાવો. (મ.૧૨/૩૮૧)

દૃષ્ટાંત : જેમ રાજા હોય તે રાજનીતિના ગ્રંથ ભણીને પોતાના રાજ્યમાં પોતાનો હુકમ ચલાવે પણ રૈયતનો દબાવ્યો દબાય નહીં. અને જો રાજનીતિ ન જાણતો હોય તો તે વસ્તી હુકમ ન માને તેને મારવા જ માંડે, પછી પોતાનો દેશ હોય તે ઉજ્જડ થઈ જાય અને કાં તો કોઈ હુકમ જ માને નહીં તેણે કરીને પોતે દુષ્પ્રિયો થકો વર્તે. એવી રીતે રાજનીતિ જાણ્યા વિના બે વાતે બગાડ થાય છે; તેમ જીવ પણ જો રાજનીતિને જાણ્યા વિના કાયાનગરમાં હુકમ કરવા જાય તો એમાંથી સુખ થાય નહિ. સિદ્ધાંત : રાજાને રાજ્ય કરવા માટે રાજનીતિ ભણવી પડે તેમ જીવને પણ પરમેશ્વરના ભજનમાં અંતરાય કરનાર ઈન્દ્રિયો, અંતઃકરણ અને મન સર્વેને વશ કરવા માટે અને પરમેશ્વર સન્મુખ રાખવા માટેના ઉપાયો રૂપી રાજનીતિ ભણવી જ જોઈએ.

પ્ર.૪ નીચેના પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ બે પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના વચનામૃતના સંદર્ભનું પ્રમાણ આપી સમજાવો.

(ત્રણ થી ચાર લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : (૧) સમજૂતી મૌલિક રીતે લખવાની હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયની સમજૂતિ પરીક્ષાર્થીએ લખેલી હોય તો તે પ્રસંગને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. ૧ ગુણ સંદર્ભનો અને ૧ ગુણ સમજૂતિનો આપવો. (૨) ઉકેલપત્રમાં આપેલા સંદર્ભ સિવાય અભ્યાસક્રમમાં આવતા વચનામૃતમાંથી બીજો કોઈ પણ સંદર્ભ પરીક્ષાર્થીએ લખેલ હોય અને તે વિષયને અનુરૂપ આવતો હોય તો તેના ગુણ કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરીને મૂકવા. જ્યાં બે સંદર્ભ આવતાં હોય ત્યાં કોઈ પણ એક સંદર્ભ અને તેને અનુરૂપ સમજૂતિ લખી હોય તો તેના પૂરા ગુણ આપવા.

૧. હરબાઈ ને વાલબાઈ નિયમ પ્રમાણે ન વર્તી તો વિમુખ થવું પડ્યું. (મ.૫૧/૪૫૮)

સંદર્ભ : (૧) મોટા પુરુષની બાંધેલ જે મર્યાદા તેને લોપીને કોઈ સુખી થતો નથી. (૨) જેટલા ત્યાગી છે તેને તો ત્યાગીના ધર્મ પ્રમાણે વર્તવું અને જેટલા ગૃહસ્થ હરિભક્ત છે તેમને ગૃહસ્થના ધર્મ પ્રમાણે વર્તવું અને જેટલી

બાઈઓ હરિભક્ત છે તેને બાઈઓના ધર્મ પ્રમાણે વર્તવું. અને જો તે થકી ઓછું વર્તે તો પણ સુખ ન થાય અને જો તે થકી અધિક વર્તે તો પણ સુખ ન થાય. મ.૫૧ (૩) પોતાના ઈષ્ટદેવે જે નિયમ ધરાવ્યા હોય તે પોતાના શિર શાટે દઢ કરીને પાળે પણ એ ધર્મનો કોઈ દિવસ ત્યાગ ન કરે. મ.૬૧

સમજૂતી : મોટા પુરુષની આજ્ઞા કોઈ કાળે લોપવી નહિ. આજ્ઞાલોપથી દુઃખ આવતું હોય છે.

૨. યુધિષ્ઠિર ધર્માત્મા હતા પણ જુગાર રમવાની ટેવને કારણે પરિવારને ખુવાર કર્યો. (મ.૭/૩૬૩)

સંદર્ભ : (૧) જેને વૈરાગ્યની દુર્બળતા હોય તેને ટાળ્યાની શ્રદ્ધા હોય તોય સ્વભાવ ટળે નહીં. જેમ દરિદ્રી હોય તે ઘણાં સારાં સારાં ભોજન ને સારાં સારાં વસ્ત્રને ઈચ્છે પણ તે ક્યાંથી મળે ? તેમ વૈરાગ્યહીન હોય તેના હૃદયમાં ઈચ્છા તો હોય પણ સાધુતાના ગુણ આવવા ઘણા દુર્લભ છે. (૨) “વૈરાગ્ય હોય અથવા ન હોય, પણ જો પરમેશ્વરે કહ્યા એવા જે નિયમ તેને વિષે ખબરદાર રહે તો પંચવિષય જિતાય છે.” (મ.૬૧-૩૮૧) **સમજૂતી :** દુનિયામાં દુઃખમાત્રનું કારણ સ્વભાવ જ છે. આ સ્વભાવ ટાળવા અઘરા છે. પણ જ્યારે ભગવાન અને સંત મળે ત્યારે તે વિકાર ટળે. અહીં દરિદ્રને ઠેકાણે વૈરાગ્યહીન ભક્ત છે. સારાં સારાં ભોજનને વસ્ત્રને ઠેકાણે સાધુતાના ગુણ છે.

૩. નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ આત્મવિચારે કરીને સ્વાદેન્દ્રિયનો વિષય ટાળવા ખૂબ મર્યાં ખાધા. (ગ.મ.૨/૩૫૪)
સંદર્ભ : જેમ ઉદરમાં રોગ થયો હોય તે તો ઉદરમાં ઔષધ જાય ત્યારે જ ટળે, તેમ પ્રથમથી જે ઈન્દ્રિયો દ્વારે કરીને વિષય અંતઃકરણમાં ભરાયા હોય તે તો આત્મવિચારે કરીને ટાળવા. તે આત્મવિચાર એમ કરવો જે, ‘હું આત્મા છું ને મારે વિષે ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણનો સંબંધ નથી. **સમજૂતી :** આત્મવિચારે કરીને પોતાના અંતઃકરણમાં ભરાયેલા વિષયોને ટાળવા અને પોતાના આત્મસુખે કરીને પૂર્ણ રહેવું.

૪. પ્રમુખસ્વામીએ પોતાની દૈહિક ક્રિયાને ગૌણ કરીને હરિભક્તોના પ્રશ્નોના સમાધાન કર્યા. (કા.૧૦/૨૪૦)
સંદર્ભ : (૧) વિવેકી સાધુ હોય તેને તો જાણીને દેહ-ઈન્દ્રિયોને કષ્ટ થાય એમ વર્ત્યું જોઈએ. (૨) જેમ અમારી ચાકરી મૂળજી બ્રહ્મચારી માહાત્મ્ય જાણીને કરે છે, તેમ અમે પણ બ્રહ્મચારીનું માહાત્મ્ય જાણીએ છીએ. તેમ આપણી ગૃહસ્થ અન્ન-વસ્ત્રે કરીને ચાકરી કરે છે, તેમ આપણે પણ એમનું માહાત્મ્ય સમજીને એમની વાતચીતે કરીને ચાકરી કરવી; એમ અરસપરસ માહાત્મ્ય સમજીને હરિભક્તની સોબત્ય રાખવી.
સમજૂતી : પોતે આખા સત્સંગ સમાજના ગુરુ હોવા છતાં પણ હરિભક્તો માટે જ પોતાનો દેહ કુરબાન કર્યો છે. ટાઢ-તડકો જોયા સિવાય હરિભક્તો માટે જ અવિરત વિચરણ કર્યું છે.

પ્ર.૫ નીચે આપેલાં અવતરણોની પૂર્તિ કરો. (કુલ ગુણ ૬)

૧. તે ભક્ત ભગવાનની આજ્ઞાએ કરીને જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં ભગવાનની મૂર્તિ પણ એ ભક્ત ભેળી જ જાય છે, ને જેમ એ ભક્તને ભગવાન વિના રહેવાતું નથી તેમ જ ભગવાનને પણ એ ભક્ત વિના રહેવાતું નથી. અને એ ભક્તના હૃદયમાંથી આંખ્યનું મટકું ભરીએ એટલી વાર પણ છેટે રહેતા નથી. (કારિ-૧૧)
૨. અને એ અક્ષરાતીત જે પુરુષોત્તમ ભગવાન છે તે જ સર્વે અવતારનું કારણ છે અને સર્વે અવતાર પુરુષોત્તમમાંથી પ્રગટ થાય છે અને પાછા પુરુષોત્તમને વિષે લીન થાય છે. (ગ. મ. ૧૩)
૩. જેને નિષ્કામી વર્તમાન દેહ હોય તો તે થકી અમે હજાર ગાઉ છેટે જઈએ તો પણ તેની પાસે જ છીએ. અને જેને તે નિષ્કામી વર્તમાનમાં કાચ્યપ છે ને તે જો અમારી પાસે રહે છે તોય પણ તે લાખ ગાઉ છેટે છે. અને અમને તો નિષ્કામી ભક્ત હોય તેના જ હાથની કરી સેવા ગમે છે. (ગ. મ. ૩૩)

વિભાગ - ૨ : ‘ભગવાન સ્વામિનારાયણ જીવનચરિત્ર’ (ભાગ ૨, ૩ અને ૪ છઠ્ઠી આવૃત્તિ, જૂન - ૨૦૧૨)

(ભાગ-૨- ઉદ્ગીથ : ૧૧, ૧૪, ૧૭, ૧૮, ૨૦, ૨૫, ૨૬, ૨૮, પરિશિષ્ટ-૧ ભાગ - ૩, ઉદ્ગીથ : ૧, ૨, ૪, ૬, ૮, ૯, ૧૦, ૧૪, ૧૫ ભાગ - ૪ ઉદ્ગીથ : ૩, ૪ અને ૫ આધારે)

નોંધ : (૧) પ્રશ્ન : ૬ થી ૮ માટે અત્રે આપેલા ઉકેલપત્રમાં ફક્ત મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીની રજૂઆત તથા વિચારધારા પ્રમાણે ગુણ આપી શકાય. (૨) મુદ્દાની સામે આપેલા અંક ગ્રંથનો ભાગ, ઉદ્ગીથ અને પાના નંબર દર્શાવે છે (૩) અત્રે આપેલા પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના આધારે તૈયાર કરેલા હોવાથી તે જ પ્રસંગો માન્ય ગણવા. તે સિવાયના પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગો પરીક્ષાર્થીએ લખ્યા હોય પણ અત્રે આપેલા ન હોય તો પુસ્તકમાં ચેક કરો. તે પ્રસંગ અભ્યાસક્રમનો છે કે નહિ ? જો અભ્યાસક્રમના ઉદ્ગીથનો પ્રસંગ હોય તો તેના ગુણ આપવા અને તરત જ ફોન દ્વારા કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરો.

પ્ર.૬ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (ત્રીસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : બે પ્રસંગ વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ જ લીટીમાં ઉલ્લેખ હોય તેવા બીજા ચાર પ્રસંગ સાથે કુલ છ પ્રસંગ હોવા જરૂરી છે. દરેક પ્રસંગના બે ગુણ આપવા.

૧. શ્રીજીમહારાજે ધાર્મિક ક્ષેત્રે કરેલી ક્રાંતિ ('જેતલપુરમાં યજ્ઞ' થી 'સદ્ગુરુ ખેલે વસંત' સુધીના જ પ્રસંગો)
 ૧. જેતલપુરની વેશ્યા પાવન બને છે. - ૨/૨૫/૪૧૮-૪૨૦
 ૨. બંસીધર સાથે શાસ્ત્રાર્થ - મધ્ય-માંસથી શક્તિની પૂજા કરનાર મ્લેચ્છ છે.- અહિંસક યજ્ઞનું પ્રતિપાદન ૨/૨૫/૪૨૪-૪૨૬
 ૩. ગણિકા મહારાજને આમંત્રણ આપે છે. - ગણિકાને શ્રીહરિએ બહેન તરીકે સંબોધી. ૨/૨૫/૪૨૮-૪૩૦
 ૪. મહારાજ ગણિકાના આવાસે પધારે છે. - મુક્તાનંદ સ્વામી જેવું ગણિકાનું કલ્યાણ ૨/૨૫/૪૩૫-૪૩૭
 ૫. (સાચી અહિંસા) નાર્મદાઈની અહિંસા એ અહિંસા નથી. ૨/૨૮/૪૭૩-૪૭૪
 ૬. પડી વસ્તુ કોઈની હાથ ન ઝાલે રાજ. ૩/૧/૧૩
 ૭. જોબન પગીને આગળ બોલાવો - જોબન ભક્તનો જન્મ - ધર્મએ ન્યાત, જાત કે ઊંચ-નીચની ગણના કરવાનો વાડો નથી. ૩/૨/૬૧-૬૨
 ૮. આ મૂર્તિ સંભાળજો તમારામાં મૂર્તિ ઊંચકવાનું બળ આવશે - માતા (દેવી) આગળ હિંસા થતી બંધ કરવાવા. ૩/૪/૧૧૫
 ૯. વાસુર ખાયર ભક્ત બને છે. રાજા અને પ્રજા બંનેને મહારાજ ધર્મ તરફ વાળે છે. અનીતિ છોડાવે છે. ૩/૪/૧૩૩
 ૧૦. અહીં સ્ત્રી પુરુષના ભેદ શું ? - સ્ત્રી હરીભક્તોને બતાવેલી મર્યાદા ૩/૮/૨૨૧
 ૧૧. હોલિકા ઉત્સવનું રહસ્ય - ગાળો - અપશબ્દોના બદલે પ્રહ્લાદ જેવી ભક્તિ કરી શકીએ તેવી પ્રાર્થના કરવી. ૩/૮/૨૨૭-૨૨૮
૨. ક્ષમાધર્મના ધારક અને પ્રવર્તક - શ્રીજીમહારાજ

(‘કાલવાણીમાં સંતોને પરમહંસની દીક્ષા’ થી ‘ખોખરામાં લોલંગરના બાવાઓ યુદ્ધે ચડે છે’ સુધીના જ પ્રસંગો)

 ૧. ક્ષમા એ તમારું ખડગ અને ધીરજ એ ઢાલ છે. - મુક્તાનંદ સ્વામી અને સંતોને - પાંચસો સંતોને પરમહંસ દીક્ષા. ૨/૧૭/૨૬૦-૨૬૧
 ૨. તુમ ક્યા જીવનમુક્તા હૈ ? બાવાનો પ્રશ્ન - ‘તમારાં ભાગ્ય જાગે ત્યારે આ હાથની પ્રસાદી જમવા આવજો.’ ૨/૨૦/૩૦૭
 ૩. આજે ફૂલ કેમ ન મોકલ્યા ? મહારાજ પ્રત્યે જગજીવનનો દ્વેષ વધ્યો. ૨/૨૦/૩૦૮-૩૧૦
 ૪. મહારાજ જગજીવનના યજ્ઞમાં પધાર્યા. ૨/૨૦/૩૧૦-૩૧૩
 ૫. વાંજો ભગત - બકરાં વાડામાં પુરાય પણ વાઘ ન પૂરાય. ૨/૨૦/૩૨૩
 ૬. બંસીધરના મંતવ્યનો મહારાજ દ્વારા હાસ - તેથી ઉશ્કેરાટમાં ધીનાં ઘાડવા અટકાવ્યાનો પ્રયત્ન - યજ્ઞમાં વિઘ્ન નાખવાની તૈયારી હતી ૨/૨૫/૪૨૪
 ૭. જેતલપુરના યજ્ઞમાં વામાચારી બ્રાહ્મણો દ્વારા વિઘ્ન નાખવાના પ્રયત્નો - લાડવા નાખી દીધા - છતાં મહારાજ દ્વારા ક્ષમા - નઠારાં કર્મોથી મોક્ષ બગાડે - પરંતુ તેમનું હિત થાય તેવું ચિંતવન કરવું. ૨/૨૫/૪૨૬-૪૨૮
 ૮. પેશ્વાના સૂબાનું કાવત્રું (દેવાનંદ સ્વામીને શાપ આપતાં રોક્યા) ૨/૨૬/૪૪૦-૪૪૪
 ૯. વામાચારી બ્રાહ્મણ મહારાજને મારવા આવે છે. - તેને મારશો નહિ - ભેખ તો એવા જ હોય. ૨/૨૮/૪૬૧-૪૬૨
૩. પ્રેમીજનને વશ પાતળિયો ('ગુજરાત તરફ પ્રયાણ' થી 'કાલવાણીમાં સંતોને પરમહંસની દીક્ષા' સુધીના જ પ્રસંગો)
 ૧. 'વાસુદેવ નારાયણમાં રહીને હું તમારી સેવા સ્વીકારીશ.' એભલ ખાયર અને પરિવારને મહારાજનું વચન. ૨/૧૪/૧૮૫
 ૨. સીંજીવાડામાં જગરૂપ બારોટનો પ્રેમ જોઈ આશીર્વાદ આપ્યા અને તેમની રસોઈ જમ્યા. ૨/૧૪/૧૮૮

૩. સીંજીવાડામાં બાપુભાઈના ભાવને વશ થઈ તેમની રસોઈ જમવા રોકાઈ ગયા. ૨/૧૪/૧૯૯
૪. ડભાણના વિષ્ણુદાસના પુત્ર રઘુનાથદાસ અને બહેન અવલબાઈની વિનંતીને વશ મહારાજ ડભાણ પધાર્યા. ૨/૧૪/૨૦૧
૫. તખા પગીનો ભાવ જોઈ મહારાજ કેરીઓ જમવા રોકાયા. ૨/૧૪/૨૦૩
૬. બુધેજના હઠીભાઈની વિનંતીથી ગામને પાદરે તળાવ ખોદાવી ક્યારેય પાણી નહિ ખૂટે તેવા આર્શિવાદ આપ્યા. ૨/૧૪/૨૧૨
૭. લાખા ખાયરના ભાવથી જ મહારાજે સોનાને વાલની વાળી જેટલું કરી દીધું. ૨/૧૪/૨૧૫
૮. સોરઠના પ્રેમી હરિભક્તોને વધુ સુખ મળે તે માટે જૂનાગઢ પાસે રસ્તામાં જ ખીચડી જમવા રોકાવાની હા પાડી. ૨/૧૭/૨૫૫

પ્ર.૭ નીચે આપેલાં વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર ટૂંકનોંધ લખો.

(દરેક ટૂંકનોંધમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા.) (કુલ ગુણ ૮) **નોંધ : દરેક પ્રસંગના ૨ ગુણ આપવા.**

૧. શ્રીજીમહારાજે કરેલી ભક્તોની રક્ષા ('અગણોતેરાનો મહાકાળ'ના જ પ્રસંગો)
૧. મહારાજે દાદાખાયરનાં ઢોર ગુજરાતમાં મોકલી વેચાવી દીધા હતાં - ઢોરના વેચાણમાંથી ઊપજેલ રકમમાંથી તુવેર, ચોખા, બાજરો, જુવારના કોઠાર ભરી દીધા. ૩/૮/૨૪૧
૨. જીવા સિંધવે મહારાજને કહ્યું કે વરસાદ નહિ પડે તો ખૂબ મુસીબત થશે. માણસ માણસને ખાશે. આપ ભગવાન છો. આપનું ધાર્યું જ થાય છે. મહારાજે રાત્રે કૃપા કરી રૂડા સિંધવના ખેતરમાં વરસાદ વરસાવ્યો. ૩/૮/૨૪૩
૩. જીવા ખાયરને વિષ ઘોળવાનો વખત : જીવા ખાયરે ભીમનાથના સદાપ્રતની વાત કરી. મહારાજની આંખમાં આંસુ - જીવા ખાયર પોતે જમવા બેસે અને માંગણ આવે તો તેને થાળી આપી દેતા - વિષ ઘોળવાનો વખત આવ્યો છે તેવી વાત કરી. વસ્તા ખાયરે શ્રીહરિની આજ્ઞાથી રૂપિયા એક હજારની સેવા કરી. હરિભક્તોએ પૂજન - કરી આપેલ રૂપિયા જીવા ખાયર તથા એભલ ખાયરને આપ્યા. કોઠીમાં અનાજ ભરી ઉપરથી છાંદી દેવાની આજ્ઞા. - દેવાળાના વણિક ભક્તના દાગીના વેચાવી તુવેર ભરાવી. ૩/૮/૨૪૭-૨૫૦
૪. મેથાણના દેવશંકર અને કૃષ્ણજીને મળવા તેમના ગામને પાદર મહારાજ પધાર્યા. સૌની ખબર લેવા મહારાજ સ્વયં બધે વિચરતા. મહારાજનો જ ભક્તોને કઠણકાળમાં આશરો હતો. તેથી મહારાજ સ્વયં પધારતા. ૩/૮/૨૫૬
૫. મેંથાણના દરબાર પૂંજાભાઈ તથા કાકાભાઈને મહારાજે જેતલપુરથી અનાજ અપાવ્યું. ૩/૮/૨૫૮-૨૬૦
૬. વેરાભાઈને ઝીણાભાઈ દ્વારા ખાનગીમાં વસ્ત્ર, દાણા તથા રોકડ રકમ આપવાની ભલામણ ઘોડી પણ અપાવી. ૩/૮/૨૬૨
૭. અમે આ દુકાળમાં તમારા દેશકાળ કેમ છે તે જોવા આવ્યા છીએ - ભાદરામાં વશરામ સુથારને ૩/૮/૨૬૩
૨. શ્રીજીમહારાજે કરાવેલ ઐશ્વર્યદર્શન ('ડભાણમાં મહાયજ્ઞ'ના જ પ્રસંગો)
૧. યજ્ઞ માટેની સામગ્રી દિવ્ય રીતે આવી. ૩/૨/૫૦-૫૧
૨. અનેકરૂપે જોબનને મહારાજના દર્શન. ૩/૨/૫૪-૫૫
૩. ઘીનાં કુંડલાં ખાલી હતાં તે ભરાઈ ગયાં. ૩/૨/૫૬-૫૭
૪. જોબનપગીનું પરિવર્તન - તથા પ્રભાતગરને મહારાજના સ્વરૂપનો નિશ્ચય. ૩/૨/૬૨-૬૫
૫. ડભાણમાં યજ્ઞનાં દર્શન અધોઈનાં કરણીબાને થાય છે. ૩/૨/૬૮
૬. સુરતમાં ભિખારીદાસની પુત્રી તથા જમુનાને ડભાણની દિવ્ય લીલાનાં દર્શન ૩/૨/૭૦
૭. સોરઠના હરિભક્તોને દિવ્ય દર્શન. ૩/૨/૭૦-૭૧
૩. વડોદરામાં મુક્તાનંદ સ્વામીનો શાસ્ત્રાર્થ ('મુક્તાનંદ સ્વામીએ કરેલો દિગ્વિજય'ના જ પ્રસંગો)
૧. વેદાંતાચાર્ય વડોદરામાં ઉપજાવી કાઢેલી બનાવટી વાતો વડોદરાના દીવાનને કરી - દીવાનની ગાયકવાડ પાસે રજૂઆત. ૪/૪/૫૮-૫૯
૨. વેદાંતાચાર્ય સાથે ફરીથી શાસ્ત્રાર્થ : ગાયકવાડ સરકારે વેદાંતાચાર્યનો દંભ ખુલ્લો પાડવા મહારાજને મોકલેલો વિનંતી પત્ર - મહારાજે શાસ્ત્રાર્થ માટે મુક્તાનંદ સ્વામીને જવા કરેલી આજ્ઞા. ૪/૪/૬૦

૩. સયાજીરાવ મુક્તાનંદ સ્વામીનાં દર્શને - શાસ્ત્રાર્થની જાહેરાત.

૪/૪/૬૧

૪. વેદાંતાચાર્યનો દંભ ઉઘાડો પડે છે. - મુક્તાનંદ સ્વામીનો વિજય.

૪/૪/૬૨-૬૪

પ્ર.૮ નીચે આપેલાં પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ ત્રણ પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો.

(પ્રસંગવર્ણન આઠેક લીટીમાં તથા મનન ચારેક લીટીમાં લખો. (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : પ્રસંગના ૩ ગુણ, મનનનો ૧ ગુણ. મનન અહીં આપ્યા કરતાં જુદું પણ હોઈ શકે પણ વિષયને અનુરૂપ હોય તો તેના પૂરેપૂરા ગુણ આપવા.

૧. મોક્ષ માંગજે (૩/૬/૧૬૦) પ્રસંગ : ઝીઝાવદરથી લોયા જતાં મહારાજને તરસ લાગી - સુરાખાયર પાસેની વાડીમાં પાણી લેવા ગયા.- છોકરાએ પાણી આપ્યું - મોક્ષ માંગજે - ત્રીસ વીઘાં જમીનનું ન કહ્યું ? - પાણીની બતક લેવા આવ્યો છું - મારો મોક્ષ કરજો - આ બાપુએ શીખવ્યું - મોક્ષ કરીશું અને જમીન પણ મળી જશે. મનન : બળદ ભેગી બગાઈઓ પણ આવે છે. તેમ ભગવાન અને સંત રાજી થાય ત્યારે જીવના મોક્ષની જ માગણી કરવી. બીજું તો જીવનું સારું થવાનું હોય તે બધું ભગવાન અને સંત એમ જ આપી દેતા હોય છે.
૨. નગા બાબરિયાને વિરાટ સ્વરૂપનાં દર્શન (૩/૧૦/૨૮૧) પ્રસંગ : જાળિયામાં મહારાજની સેવા - મનુષ્ય ચરિત્ર જોઈ મહારાજના સ્વરૂપમાં શંકા - મહારાજને પોતાના ભગવાનપણાની તેને ઓળખાણ કરાવી તેનું કલ્યાણ કરવું હતું.- મહારાજ પાસે આવતાં જ મહારાજનું વિરાટ સ્વરૂપ જોઈને સ્તબ્ધ થઈને દોડવા માંડ્યો. - તેને બોલાવીને મહારાજે પૂછ્યું : ‘નગા બાબરિયા ! તમે કેમ ભાગ્યા હતા ?’ - જાળિયામાં આપની લીલા જોઈ આપના સ્વરૂપમાં મને શંકા થઈ હતી. આજે આપનું વિરાટ સ્વરૂપ જોઈને મને બીક લાગી. - અર્જુન પણ એ વિરાટ સ્વરૂપ જોઈને બી ગયા હતા. - નગા બાબરિયાને મહારાજના સ્વરૂપનો પાકો નિશ્ચય થઈ ગયો. મનન : ભગવાન કે સંતનાં ચરિત્ર જોઈને શંકા ન કરવી. તે સ્વરૂપ સદા દિવ્ય જ હોય છે. ભગવાન કે સંત ઈચ્છે તો તે પોતાના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરાવે છે.
૩. સત્સંગમાં નિયમનની જરૂર છે (૪/૫/૮૪-૮૫) પ્રસંગ : નિત્યાનંદ સ્વામીએ મહારાજ જે સંતોને મોટેરા કરશે તેમની આજ્ઞામાં વર્તવાની અને મહારાજની ઈચ્છા પ્રમાણે જ વર્તવાની વાત કરી. - મહારાજનો રાજીપો- શુદ્ધ મુમુક્ષુઓને કલ્યાણને માર્ગે ચડાવ્યા પછી રખડતા મૂકી અમે જવા ઈચ્છતા નથી - પરંતુ સત્સંગમાં નિયમનની જરૂર - નિયમન સિવાય સત્સંગમાં સાધુ, હરિભક્તો બેમર્યાદ થઈ જશે. તેથી અમે ચાર સંતોને સદ્ગુરુપદે સ્થાપવા વિચાર કર્યો છે. તેમની આજ્ઞામાં સૌએ વર્તવું. તેમની મર્યાદા રાખવી. સર્વ હરિભક્તોએ તેમને માનવા, પૂજવા, શ્રીફળ વગેરે ભેટ ધરવાં અને જ્યારે સૌ સૌને ગામ આ સંતો આવે ત્યારે તેમની સન્મુખ જવું. એ પ્રકારે તેમનો આદર કરવો. - મહારાજની વાત સાંભળી સૌ સંતો-હરિભક્તો રાજી થઈ ગયા. મનન : દરેક જગ્યાએ નિયમનની જરૂર હોય છે. નિયમન વ્યક્તિ વિકાસ રૂંધવા માટે નથી હોતો પણ સત્સંગ, સંસ્થા, દેશ દરેક જગ્યાએ નિયમન ન હોય તો તેનો વિકાસ અટકી જાય. વડીલોનું માન-સન્માન ન જળવાય માટે જ મહારાજે સત્સંગમાં નિયમન રાખવા માટે સદ્ગુરુઓની નિમણૂક કરી.
૪. અક્ષરબ્રહ્મ જન્મોત્સવ : શરદપૂર્ણિમા (૨/૧૯/૨૮૩) પ્રસંગ : મહારાજના ભાદરા નિવાસ દરમિયાન શરદપૂર્ણિમાનો ઉત્સવ આવતાં મહારાજે જોડિયા બંદરે થી પૌઆ મંગાવ્યા. એટલે હરિભક્તોએ કહ્યું : ‘આજે શરદપૂર્ણિમા છે તો ઉત્સવ કરીએ.’ એટલે મહારાજે કહ્યું : ‘આજે શરદપૂર્ણિમા છે અને અમારા અક્ષરધામનો જન્મદિવસ પણ છે. આપણે તો અક્ષરનો જન્મોત્સવ આજે ઊજવવો છે.’ રાત્રે મહારાજે ભવ્યતાથી અક્ષર જન્મોત્સવ ઊજવ્યો. અંતરિક્ષમાં દેવોએ પધારી મહારાજ અને મૂળજી ભક્ત પર ચંદન અને પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી. તેમના ગળામાં અંતરિક્ષમાંથી પડેલા હાર પ્રત્યક્ષ જોઈ હરિભક્તોના આનંદ અને આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. મનન : અક્ષરબ્રહ્મની ઓળખ સ્વયં પુરુષોત્તમનારાયણ કરાવે ત્યારે જ થાય. અહીં મહારાજે પોતાના પ્રગટ અક્ષરધામની ઓળખ પણ કરાવી અને તેમનો જન્મોત્સવ પણ ઊજવ્યો. યોગીજી મહારાજે પણ તે જ રીતે આપણને મહારાજનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ ઓળખાવી પ્રમુખ સ્વામીનો જન્મોત્સવ ધામધૂમથી ઊજવવાની આજ્ઞા કરી છે.
૫. ઘર તો હવે સળગી ગયું (૨/૨૦/૨૮૩-૨૮૪) પ્રસંગ : મેથાણમાં અજા પટેલ ભાણા કલ્યાણદાસના લગ્નમાં

હતા. ત્યારે મહારાજનો સંસારનો ત્યાગ કરીને નીકળવાનો પત્ર મળ્યો. તેમણે તરત જ કહ્યું : ‘હવે તો આ મંડપમાંથી જ આપણે સીધા જેતલપુર જવું જોઈએ. ઘર તો હવે સળગી ગયું !’ - કલ્યાણદાસે પત્રની વિગત જાણવા માંગી - ‘આદિમાં’ હું પણ આવી ગયો. - દેવુબાને આઘાત લાગશે તેથી મહારાજની આજ્ઞા લેવાની મામાએ વાત કરી નીકળ્યા - ‘મહારાજની વળી નવી કઈ આજ્ઞા લેવાની છે ? આ આજ્ઞાથી જ આ બંધન તૂટી ગયાં.’ - ‘તમે મને સત્સંગનો રસ ગળથૂથીમાં પાયો છે. મહારાજનો મહિમા રગેરગમાં ભરી દીધો છે. હવે વખત આવ્યો ત્યારે એ અમૃતનો રસ જૂંટવી લઈને મને નરકના કૂવામાં નાખવો છે ?’

મનન : ભગવાન અને સંત સાથે એવી પ્રીતિ કરવી જોઈએ કે જ્યારે પણ આજ્ઞા કરે ત્યારે ઝોળિયા પારેવાની જેમ કૂદી પડવાનું કોઈપણ વિચાર કરવાનો નહિ. પાકા સત્સંગીનું લક્ષણ ભગવાન આજ્ઞા કરે તો તત્કાળ પરમહંસ થાય.

પ્ર.૮ નીચે આપેલાં પાત્રોમાંથી કોઈ પણ એક પાત્રના પ્રસંગો વર્ણવી વ્યક્તિત્વનું આલેખન કરો. (કુલ ગુણ ૮)

નોંધ : પાત્રના પ્રસંગો વધારે હોય તેથી બધા જ પ્રસંગોનું વર્ણન હોવું જરૂરી નથી. પ્રસંગોના ૬ ગુણ, વ્યક્તિત્વના આલેખનના ૨ ગુણ.

૧. વખતબા (વહેલાલ) (‘ખોખરામાં લોલંગરના બાવાઓ યુદ્ધે ચડે છે’ થી ‘આણંદમાં ઉપાધિ’ સુધીના જ પ્રસંગો)

૧. તમારી બીકથી અમને શૂરાતન ચડ્યું છે. - લોલંગરથી બચવા વહેલાલ પધારે છે.

- લોલંગર સાથે યુદ્ધ કર્યું.

૨/૨૮/૪૭૫-૪૭૬

૨. વખતબાનું તપ તપે છે. - ટોપલામાંથી કેરીઓ ખૂટી નહિ.

૪/૩/૩૧-૩૩

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : ભક્તિપરાયણ જીવન - શૂરવીર - કોઈથી પણ ન ડરનારા. મનુષ્ય ચરિત્રમાં પણ દિવ્યભાવ જ રહ્યો.

૨. તખા પગી (બામણોલી) (‘ગુજરાત તરફ પ્રયાણ’ થી ‘રસો વૈ સઃ’ સુધીના જ પ્રસંગો)

૧. મુક્તાનંદ સ્વામીનાં યોગથી સત્સંગ થયો હતો - બંધૂકોનાં અવાજ કરીને મહારાજનું સ્વાગત કર્યું - તીરકામઠાં, ભાલા, તલવારો મૂકીને માળા લેવી પડશે - અંતરમાંથી કઠોરતા નીકળી - ઋજુતા આવી - મહારાજ વરતાલ જવા તૈયાર થયા - તખો પગી કેરીઓ લઈ આવ્યા - મહારાજ પ્રસન્ન.

૨/૧૪/૨૦૨-૨૦૪

૨. વિરાટનો હિંડોળો - તખા પગીએ રાયણનાં વૃક્ષ નીચે હિંડોળો બાંધ્યો - મહારાજને ઝુલાવ્યા - હિંડોળો આકાશે અધર રહ્યો - મહારાજ પાછા પધાર્યા - તખા પગીએ કેસર-ચંદન-પુષ્પહારોથી પૂજા કરી. (ભક્તિ)

૩/૧૪/૩૬૯-૩૭૦

૩. બામણોલીમાં શરદપૂનમ ઊજવી - તખાપગીનાં પત્ની અને પુત્રીઓએ તૈયાર કરેલ દૂધ પૌંઆ મહારાજ જમ્યા - હિંડોળે ઝુલાવ્યા. (મહારાજની ભક્તિ)

૩/૧૪/૩૮૮

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : ખોટા માર્ગે હતા પણ મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા સંતનો યોગ થતાં ભક્તિમાર્ગે પણ એનાથી બમણા વેગે આગળ વધ્યા. ભગવાનને ઓળખીને ભક્તિ કરી.

વિભાગ - ૩ : ‘યોગીજી મહારાજ : સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર’

ચતુર્થ આવૃત્તિ, એપ્રિલ - ૨૦૧૪ અને સામાન્ય જ્ઞાન નિબંધ

પ્ર.૧૦ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (કુલ ગુણ : ૧૨)

નોંધ : બે પ્રસંગ વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ જ લીટીમાં ઉલ્લેખ હોય તેવા બીજા ચાર પ્રસંગ સાથે કુલ છ પ્રસંગ હોવા જરૂરી છે. દરેક પ્રસંગના બે ગુણ આપવા.

૧. માંદા ભક્તની શુશ્રૂષા કરી લાગણીથી સંપૃક્ત કરતા સ્વામીશ્રી (૭)

૧. નરનારાયણ મંદિરના જૂના હજૂરી સેવક આત્મારામભાઈને નવા પંખાની તથા ફળોની વ્યવસ્થા કરી આપી. ૧૬૦

૨. અમદાવાદના ખોડા ભગતની ખબર જોવા વી.એસ.માં ગયા. ૧૬૦

૩. ‘બે શું અમે પાંચ દાદરા પણ ચડી જાશું.’ ડૉ. રમણભાઈને. ૧૬૧

૪. ‘તમે અક્ષર સ્વામીની સેવા કરો એમાં અમે બહુ રાજી છીએ.’ બાલમુકુંદ સ્વામીને ‘તમે તો

ગુણાતીતમૂર્તિ છો.’ - અક્ષર સ્વામી.

૧૬૧

૫. ‘આજનો આવેલો હોય ને વીસ વરસ માંદો રહે તો પણ નભાવવો.’ ૧૬૨
૬. વિચરણમાં વિનુભાઈની પિયોટી ઠેકાણે આણી. ઘી, ગોળ અને સૂંઠનો પિંડો બનાવી ખવડાવ્યો. ૧૬૨
૭. માંદા પડેલા યુવક વિનુભગતના પગ દબાવવા બેઠા. ૧૬૨-૧૬૩
૮. ‘તમે સૂઈ જાવ. માથું દાબવા દ્યો. સવારે તાવ ઊતરી જશે. ચિંતા કરશો નહીં.’ અમદાવાદના યુવક જગદીશભાઈ ત્રિપાઠીનું માથું દાબવા લાગ્યા. ૧૬૩-૧૬૪
૨. અક્ષરપુરુષોત્તમ શુદ્ધ ઉપાસનાનું કાર્ય (૬૬-૬૮)
૧. વઢવાણમાં અક્ષર-પુરુષોત્તમની મૂર્તિઓ પધરાવી. ૨. શાસ્ત્રીજી મહારાજ દ્વારા વડતાલમાં એક દિવસનું પારાયણ - વિરોધીઓનો ઉકેરાટ ૩. વડતાલ છોડ્યું - હરિભક્તોનું પીઠબળ ૪. આણંદમાં બોયાસણમાં મંદિર નિર્માણનો નિર્ણય ૫. ગોરખવાળા અરજણ ભક્તને ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના દર્શન ૬. બોયાસણમાં પ્રતિષ્ઠા ૭. સારંગપુરમાં જમીન ૮. જૂનાગઢી સંત મંડળ બોયાસણમાં ૬૭-૬૮
૩. સારંગપુર મંદિર નિર્માણમાં યોગીજી મહારાજની સેવા (૧૩)
૧. શાક વગર વધાર શાનો કરે ? ૪૩
૨. ઝોળી માગવી - હરિભક્તોની રાખરખાવટ. ૪૪
૩. અડવાળમાં દરબારી ઉતારામાં - એકાની પાછળ ઉઘાડે પગે ચાલવું. ૪૪
૪. જોડમાં વૃદ્ધ અશક્ત મહાન્ત સ્વામી ૪૪
૫. ખભે ઝોળી ઊંચકવાથી પડેલી કાંધ ૪૪
૬. શાસ્ત્રીજી મહારાજ સાથે આજુબાજુના ગામમાં વિચરણ ૪૫
૭. યોગીજી મહારાજ ઘણું ખરું રસોડામાં રસોઈ અને સમય મળે ત્યારે તગારાં ઉપાડવાની સેવામાં પહોંચી જતા - વડોદરાથી મૂર્તિઓ લાવી શાસ્ત્રીજી મહારાજની પ્રસન્નતા મેળવી. ૪૫-૪૬
- પ્ર.૧૧. નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર પ્રસંગો લખો.
(દરેકમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા) (કુલ ગુણ : ૬)
૧. સ્વજનોના સંબંધનો વિચ્છેદ (૧) ‘એ તો ગુણાતીત પુરુષ છે અને એ કોઈ રીતે તેમને ભેગા નહીં થાય.’ - શાસ્ત્રીજી મહારાજ કમળશીભાઈને. ૧૦૦-૧૦૧
- (૨) ‘અમારે આશીર્વાદ ન અપાય. બાલમુકુન્દ સ્વામી પાસે જાવ.’ યોગીજી મહારાજ - ગુણવંતભાઈને. ૧૦૧
૨. ‘સાઈઠ યુવકોને નિર્જળા ઉપવાસ’ અને અંગ્રેજીનો પાઠ : ‘ટુમોરો ફાસ્ટ’
- (૧) રાત્રે ૧૧-૩૦ વાગે બોયાસણ - સભામાં આશીર્વાદ - વિદ્યાનગર છાત્રાલયના સાઈઠ યુવકોને આશીર્વાદ સાથે ગુરુપૂર્ણિમાનો નિર્જળા ઉપવાસની આજ્ઞા ૧૮૬
- (૨) સ્નાનવિધિમાં યુવકોની પરસ્પર અંગ્રેજીમાં વાતચીત - અમને અંગ્રેજી શિખવાડો, નહીં તો નવડાવવાની સેવામાં નહીં આવવા દઉં. - કાલે ઉપવાસ. એટલે ટુમોરો ફાસ્ટ - એ જ યુવકનો હાથ પકડી ગુરુ ‘ટુમોરો ફાસ્ટ’ - શીખવ્યું એટલે ફી તો આપવી પડે ને ! - બધાને ટુમોરો ફાસ્ટ - તમે સારું શિખવાડી દીધું - હવે મને ‘ટુમોરો બ્રેકફાસ્ટ’ કહો. - એવું ખોટું નહીં શિખવાડવાનું - ૧૮૭
૩. સાધુને છાજે એવી જ સેવાનો અંગીકાર (૧૨૧)
- (૧) યોગીજી મહારાજ એક સાધુને છાજે એવી જ સેવાનો અંગીકાર કરતા. ભક્તોની લાગણીનો ઉમળકો સાધુપણાને અતિક્રમી ન જાય તેની કાળજી - ખુશાલકાકાને પ્રેમભક્તિનું અંગ - કેસરના પાણીથી સ્નાન કરાવવાની ઈચ્છા - યોગીજી મહારાજ કહેતા : અમે સાધુ છીએ સાદા પાણીથી સ્નાન કરાવો. (૨) યોગીજી મહારાજનો ૭૨મો જન્મ જયંતી દિન (તા.૨૦/૫/૬૩) - સ્વામીશ્રી સ્નાન કરતા હતા ત્યારે એક પ્રેમી હરિભક્તે મસ્તક પર દૂધનો અભિષેક કર્યો - સ્વામીશ્રી ચોંકી ગયા અને હાથ પકડીને કહ્યું, ‘આવું સાધુને ન હોય, પાણી લ્યો આવું કોઈ દિવસ નહીં કરું.’ ૧૨૧

૪. સત્યનિષ્ઠ ઝીણાભાઈ (૭-૮) (૧) પાંચમા ધોરણમાં ભણતા ચંદુને આચાર્ય ત્રિભોવનદાસે મૂઢ માર મારતાં થોડા વખતમાં ચંદુ મરી ગયો. ચંદુનાં માબાપે અધિકારી પાસે અરજી કરી તપાસ કરાવી પણ આચાર્ય સામે કોણ આંગળી ચીંધી શકે ? સત્યધર્મના ધ્યેયથી ચલિત થયા વગર આચાર્યનો ડર રાખ્યા વગર અધિકારી સાહેબને ઝીણાભાઈએ કહ્યું : ‘આચાર્ય સાહેબે ચંદુને વગર વાંકે માર્યો હતો.’ પછી તો બીજા બાળકોએ પણ સાક્ષી પૂરી. અધિકારી સાહેબે તિલક-ચાંદલાવાળા આ ધર્મપ્રેમી બાળકનાં વચનો માન્ય રાખ્યાં અને આચાર્યને બરતરફ કર્યા. ઝીણાભાઈને ઈનામ આપી તેમની સત્યનિષ્ઠાની કદર કરી. (૨) જગદીશભાઈ ભગવાનભાઈ પારેખ ભૂગોળ ભણાવતા હતા. એક પછી એક વિદ્યાર્થીઓને પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યા. દુલર્ભજી નામના વિદ્યાર્થીને જવાબ ન આવ્યો. તેથી જગદીશભાઈ તેને હાથ સીધો રખાવી આંકણી મારવા લાગ્યા. આ વાતની દુલર્ભજીના કાકા પુરુષોત્તમજી સુંદરજીને જાણ થતાં તેઓ બધાને પૂછવા લાગ્યા પણ કોણ જવાબ આપે. તેઓ ઝીણા પાસે ગયા. તેમણે સાચી વાત જણાવી વાંક દુલર્ભજીનો હતો. તેને જવાબ નહોતા આવડતા ને વળી હાથ પણ પાછો ખેંચી લીધો. નગરશેઠે સ્પષ્ટ વક્તા ઝીણાભાઈની વાત માની લીધી અને શિક્ષક ઠપકામાંથી ઊગરી ગયા. (૩) વર્ગના ઠોઠ નિશાળિયાઓની ચોરી કરવાની અપેક્ષાને દાદ ન દેતા.

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ બે પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો. (કુલ ગુણ : ૬)

નોંધ : પ્રસંગના ૨ ગુણ, મનનનો ૧ ગુણ. મનન અહીં આપ્યા કરતાં જુદું પણ હોઈ શકે પણ વિષયને અનુરૂપ હોય તો તેના પૂરેપૂરા ગુણ આપવા.

૧. ‘જો જો નળિયાં ન ઊડે !’ (૧૦/૮૦) પ્રસંગ : એક વર્ષ સુધી ચાણસદ મૂકેલા - પરિસ્થિતિનું વર્ણન - હું ગુરુ હું શિષ્ય, રસોઈ કરું, વાળું, બીજા સાધુ ઘરડા - કીર્તન બોલું તો નળિયાં ગાજે. રણછોડ ભગત કહે : ‘જો જો નળિયાં ન ઊડે !’ વાતું કરું તો અડધા મેલ (માઈલ) માં સંભળાય. લાઉડ સ્પીકર તૂટી જાય. વણઝારિયે કૂવે નાહવા - આવતાં ‘ધીર ધુરંધરા’ના પદો બોલતાં. અખંડ કથાવાર્તા થાતી, કોઈ ઉપાધિ નહીં. આખો દિવસ વાતું, વચનામૃત, ચોસઠપદી શીખીએ. કીર્તન ગાતાં થાકતાં નહીં. ઉપવાસ કરીને મણનો ભાર લઈને દસ માઈલ ચાલતા. મનન : નવરું મન નખોદ વાળે. માટે જ નવધા ભક્તિમાં જીવને જોડી રાખવાથી વૃત્તિ ભગવાનમાં જોડાયેલી રહે છે. યોગીજી મહારાજ અહીં નવધા ભક્તિની રીત શીખવે છે.
૨. નવા ન લે પણ જૂના તો લે ને ? (૧૨/૧૧૦) પ્રસંગ : વૃદ્ધાવસ્થા, માંદગી, અશક્તિ ઉનાળાના દિવસો - મધુ ભગતની ઝીણાં ગાતરિયાં પહેરવાની વિનંતી - ‘જો અમે ઝીણાં ગાતરિયાં પહેરીએ તો આખો સંપ્રદાય ઝીણાં પહેરવા માંડે’- ‘અમે નવા સંતો આપનો વાદ નહીં લઈએ.’ - ‘નવા ન લે પણ જૂના તો લે ને ? માટે જાડાં સારાં’ - કોઈ વાદ લે કે ન લે પણ શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે જાડાં વસ્ત્રો જ પહેરવાની અભિરૂચિ મનન : ‘ગુરુ સોળ આની વર્તે તો શિષ્ય ચાર આની વર્તે’ પોતાને તો કોઈ પદાર્થ બાધ કરનારું ન હતું પણ શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞા એ સર્વોપરી. તેમાં કાંઈ બાંધછોડ કરવાની નહિ.
૩. સત્સંગના અનાદિના મોટેરા તો આ યોગીજી મહારાજ છે (૧૪/૧૪૩) પ્રસંગ : સારંગપુરમાં યોગીજી મહારાજ, પ્રમુખ સ્વામી તથા સર્વ સંતો-હરિભક્તોને સંબોધીને શાસ્ત્રીજી મહારાજે કહ્યું : ‘નારાયણ સ્વામી ! અમદાવાદમાં સભા કરીને મેં તમને ચાદર ઓઢાડી મારી જગ્યાએ બેસાડ્યા છે, પણ સત્સંગના અનાદિના મોટેરા તો આ યોગી મહારાજ છે; એમને માની સૌ એમની આજ્ઞામાં વર્તજો. તેઓ ઉદાસ થઈ જાય તેવો પ્રસંગ આવવા દેશો નહીં. આ સાધુએ કોઈ દિવસ મારી મરજી વિરુદ્ધ કાર્ય કર્યું નથી. મારા ગમતામાં સદા વર્ત્યા છે. આ જેવા તો આ એક જ છે. તેમની સેવા કર્યે મારી સેવા થાય છે. તે તમે સૌ મારી જગ્યાએ જ એમને ગણશો અને મન, કર્મ અને વચને તેમની સેવા કરશો. એમાં અમારો રાજીપો છે.’ કુબેરભાઈ : તમારે ગઢપુરનું મંદિર કરવું હોય તો તેને માટે અડીખમ જબરા મહંત નીમજો. એટલે મંદિર પુરું કરવાની તેમની જવાબદારી રહે.’ - પોતાના ખભા ઉપરની ચાદર યોગીજી મહારાજને ઓઢાડી કહ્યું : ‘ગઢડાનું મંદિર આ જોગી કરશે. જોગી મહારાજ ગઢપુર મંદિરના મહંત’

મનન : પોતાના ધામગમન પૂર્વે સ્વામીશ્રીએ પોતાના પુરોગામીની પૂરેપૂરી ઓળખ આપી દીધી. પૂર્વે પણ સમયે સમયે યોગીજી મહારાજનો મહિમા સ્વામીશ્રીએ કહેલો જ હતો. અને છેલ્લે છેલ્લે પોતાનું પ્રાગટ્ય પણ બતાવી દીધું.

૪ ‘બાપા ! આપનામાં મનુષ્યભાવ આવે છે.’ (૧૩/૧૧૮-૧૧૯)

પ્રસંગ : સંવત ૧૯૬૦ના ફેબ્રુઆરીમાં એક હરિભક્તની નિષ્કપટભાવે રજુઆત : ‘બાપા ! આપનામાં મનુષ્યભાવ આવે છે.’ - યોગીજી મહારાજે કહ્યું : ‘અમારા પંચ વર્તનમાં ફેર હોય તો તમારા જોડા લાવીને મને માથામાં મારો. એ સિવાય મને બીજું કંઈ ન આવડે.

મનન : યોગીજી મહારાજ પંચવર્તમાનની અવિચળ આરાધના કરતા હતા. શ્રીજીમહારાજે કહેલા નિયમો સારધાર પાળતાં હતા. ખોટા દેખાડામાં માનતા ન હતા.

પ્ર.૧૩ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર નિબંધ લખો. (સામાન્ય જ્ઞાન નિબંધ)
(પાંત્રીસથી ચાલીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૧૫)

નોંધ : નિબંધ એ મૌલિક વિષય છે, તેમાં આપેલ મુદ્દા ઉપરાંત બીજા ઘણા પાસા આવરી શકાય છે. જેવાં કે મૌલિકતા, સંપ્રદાય તથા અન્ય સંપ્રદાય વિષયક જ્ઞાન, કથાવાર્તાને આધારે વિષય વસ્તુની વિશેષ છણાવટ, અન્ય આધારભૂત સાહિત્યનો સહારો વગેરે મુદ્દાઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે. પરીક્ષાર્થીએ વિષયને અનુરૂપ આ ઉપરાંત પણ બીજા પ્રસંગો લખ્યા હોય તો તે પણ માન્ય રાખી ગુણ આપવાં.

૧. **અવતારવાદ :** હિન્દુ ધર્મનું સત્ત્વ :- પ્રસ્તાવના :- માનવતા અને પ્રભુતા વચ્ચે સેતુ રચતાં સિદ્ધાંત એટલે અવતારવાદ - હિન્દુ ધર્મની પાયાની માન્યતા એટલે અવતારવાદ - વેદો તેમજ ભગવદ્ગીતામાં પણ ભગવાન કહે છે ‘સાધુઓની રક્ષા કરવા અને દુષ્ટ પ્રકૃતિના લોકોનો નાશ કરવા હું દરેક યુગે પૃથ્વી પર પ્રગટ - સર્વ ક્ષેત્રે ધોર નિરાશા, દુષ્ટ લોકો પુષ્પાત્માને પરેશાન કરતા હોય ત્યારે દેવો, ઋષિમુનિઓ, સાધકોને પરમાત્માની યાદ - પરમાત્મા રક્ષા કરશે જ તેવી દૃઢ શ્રદ્ધા - ભક્તોનો આર્તનાદ સાંભળીને આપણી વચ્ચે પરમાત્માનું પ્રાગટ્ય - દુઃખના દાવાનળથી ભક્તોને ઉગારે છે. તેઓ જગતના કર્તા, સર્વોપરી, પૂર્ણ, નિત્ય, સર્વ શક્તિના સ્વામી છે. ભગવાન સ્વામિનારાયણે પણ પ્રગટ થઈને ભક્તોનાં દુઃખ પોતાને આવે તેવાં બે વરદાન પોતાના ગુરુ પાસે માંગી લીધા છે.

૧. અવતારવાદ શા માટે ? - વિવિધ હેતુ માટે પરમાત્માનું પૃથ્વી પર અવતરણ - જ્ઞાન આપવું, શક્તિ આપવી, રક્ષણ કરવું, પોતાનાં ચરિત્રો દ્વારા કાર્ય કરવાની સામર્થ્ય શીખવવી વગેરે - અવતારવાદથી ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાન સબીજ, સર્વાંગ સંપૂર્ણ-આકાશમાં કોઈક ભગવાન છે તેવી કાલ્પનિક માન્યતાને બદલે વાસ્તવિક પ્રગટ ભગવાનની ભાવના સાથે ભક્તિ પ્રગટાવે છે. સનાતન ધર્મની વિશેષતા - પરમાત્મા સ્વયં પ્રગટ થાય છે અથવા ઉત્તમ જીવોમાં, ઈશ્વરોમાં પોતાના ઐશ્વર્યને સીંચીને તેઓ જરૂરિયાત પ્રમાણે પ્રગટ - સદાય દૈવી તત્ત્વોનો જ વિજય - દુષ્ટ લોકોનો વિનાશ જ થાય છે. આ સમજણ અવતારવાદથી આવે છે. ક્યારેક આખી પૃથ્વીની રક્ષા માટે તો ક્યારેક એક જ ભક્ત માટે પણ અવતાર ધરે છે.

૨. અવતારવાદનો ઇતિહાસ :- પરમાત્માના અવતરણનો ઇતિહાસ પૃથ્વીની ઉત્પત્તિથી પણ પ્રાચીન - વેદોમાં અવતારવાદના નિરૂપણનું બીજ છે. અવતારવાદનો હેતુ, અવતારોની પરંપરા, અવતારો દ્વારા પ્રાપ્ત કરવાનું જ્ઞાન વગેરેનું નિરૂપણ - ભગવદ્ગીતાથી આરંભ - ભગવાન વિષ્ણુ દ્વારા પરમાત્મ યોગનું નિરૂપણ તે જ યોગનું નિરૂપણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન અર્જુનને કરે છે. તેથી અવતારવાદનું નિરૂપણ યોગ જેટલું જ પ્રાચીન - દરેક પુરાણમાં અવતારવાદનું નિરૂપણ - ભવિષ્યમાં કલ્કિ અવતાર થશે તેવી પણ નોંધ પુરાણકારો દ્વારા. ભગવાન સ્વામિનારાયણે વચનામૃતમાં અવતારવાદ અને અવતારના અવતારીનું નિરૂપણ કર્યું છે.

૩. અવતારો મુખ્યત્વે વિષ્ણુના જ - વિવિધ ધર્મોને આધારે - ભારતીય ધર્મદર્શનમાં શૈવ, શક્તિ, બૌદ્ધ, જૈન વગેરે સંપ્રદાયો, વિપુલ માત્રામાં તેનું સાહિત્ય, તેમનાં આગવાં દર્શન ગ્રંથો - શિવના અને શક્તિના અવતારો પણ

સ્વીકાર્ય - છતાં અવતાર તરીકે વિષ્ણુના અવતારોની પ્રસિદ્ધિ જનમાનસમાં - વિષ્ણુના મુખ્યત્વે દસ અવતારો - તેમાં બે મત - દસ અવતારો તે એક મત અને સૂર્યના સ્થાને બલરામને ગણવામાં આવ્યા છે તે બીજો મત. આ અવતારોનું ચાર યુગ તથા સ્થાન મુજબ વિશ્લેષણ દસાવતારમાં શ્રદ્ધા ન ધરાવનાર બૌદ્ધ દર્શન તેમજ જૈન ધર્મોમાં પણ દસ અવતારનું વર્ણન.

૪. ચોવીસ, ૩૯ અથવા અનંત અવતારો :- અવતારોની સંખ્યા કેટલી તે અંગે જુદા જુદા શાસ્ત્રોમાં જુદા જુદા મત - ભારતીય પરંપરામાં ચોવીસ અવતારો, શ્રીમદ્ ભાગવતમાં ૨૪ અવતારોની લીલા વર્ણવીને અંતે અનેક અવતારો થયા છે. તેવો ભાવાર્થ - ભગવદ્ગોમંડલમાં ૨૪ અવતારોની સંખ્યા - કાશીથી પ્રસિદ્ધ થયેલ બૃહદ્ રત્નાકર સ્તોત્રમાં ૨૪ અવતારોનાં ૨૪ સ્તોત્ર - વૈષ્ણવ આગમની મુખ્ય પંચરાત્ર શાખામાં ૩૯ અવતારોનું નિરૂપણ - ભાગવતમાં અસંખ્ય અવતારોની વાત કરી છે. શ્રીમદ્ભાગવતના દસમ સ્કંધમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કહે છે, ‘હું પણ મારા અસંખ્ય અવતારો હોવાથી તેને ગણી શકતો નથી. આ રીતે સંસારની ઉત્પત્તિથી આજ સુધી ધર્મની રક્ષા કરવા માટે અધર્મના નાશ માટે ભક્તોને લાડ લડાવવા માટે અસંખ્ય અવતારો પણ હોય તે સ્વાભાવિક -

૫. અવતારી ભગવાન સ્વામિનારાયણનું પ્રાગટ્ય - વડોદરામાં યોજાયેલ શાસ્ત્રાર્થ પ્રસંગે મુક્તાનંદ સ્વામીને વિદ્વવાનોનો પ્રશ્ન - સ્વામિનારાયણ ભગવાનનો દસ અવતારમાંથી કયો અવતાર - મુક્તાનંદ સ્વામીનો જવાબ - ‘ભગવાન દસ કે ચોવીસની સંખ્યામાં બંધાયેલા નથી. સ્વામિનારાયણ ભગવાન તો સર્વ અવતારના અવતારી, સર્વ અવતારના કારણ સાક્ષાત્ પરાત્પર, પરબ્રહ્મ, પરમાત્મા છે. તેથી ગ્રંથોમાં ભગવાનના અસંખ્ય અવતાર થયેલ છે તેમ જણાવેલ છે.

અવતારો યુગે યુગે પરંતુ અવતારી પરબ્રહ્મ બ્રહ્માંડમાં એક જ વખત પ્રગટ થાય છે. શ્રીજીમહારાજ કહે છે, ‘વૈરાટ બ્રહ્માએ આ ચરણારવિંદ પૃથ્વી પર આવે તેને તેને અર્થ પોતાના પયાસ વરસ અને દોઢ પહોર દિવસ ચડ્યો ત્યાં સુધી સ્તુતિ કરી ત્યારે આ ચરણારવિંદ પૃથ્વી પર પધાર્યા છે. આવ્યાં છે.’

ઉપસંહાર :- આવી રીતે અવતારો તથા અવતારીનું પૃથ્વી પર પ્રાગટ્ય તેમનાં અનેક કાર્યો દ્વારા જીવોને અનેક પ્રકારે સુખ આપવા અને રક્ષા કરવા માટે છે.

૨. ના દુઃખમાં ઉદ્વેગ અને ન સુખમાં સ્પૃહા (૧) જીંદગી એટલે ? ઊંટ પર સવારી. નિત્ય નવા હેલા આવ્યા જ કરે. નિત્ય નવા પડકારોને ઝીલવાની તૈયારી રાખવી જ પડે. અર્જુન અત્યારે આવા હેલામાંથી પસાર - બાહ્ય શત્રુઓ તો ઠીક પણ પહેલાં તો અંતઃશત્રુ દ્વારા પડકાર - આ પડકાર અણધાર્યો - જેને ઝીલવો જ રહ્યો - તેથી ઝઝૂમ્યા વગર કે જીત્યા વગર છૂટકો જ નથી. ‘ગીતા’ પાર્થને પડકારો ઝીલતાં શીખવે છે. - ઝઝૂમવાની યુક્તિ શીખવે છે, વિજય પ્રાપ્ત થાય તેવો તાકાતવાન બનાવે છે. ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ ઉપદેશ દ્વારા તેને સ્થિતપ્રજ્ઞ બનાવી રહ્યા છે. (૨) આ ઉપદેશ છે : ન દુઃખમાં ઉદ્વેગ, ન સુખમાં સ્પૃહા.

ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ કહે છે :

દુઃખેષ્વનુદિગ્નમનાઃ સુખેષુ વિગતસ્પૃહઃ ।

વીતરાગભયક્રોધઃ સ્થિતધર્મીમુનિરુચ્યતે ॥

દુઃખોની પ્રાપ્તિ થવા છતાં જેનું મન ઉદ્વેગ નથી પામતું, સુખોની પ્રાપ્તિ થવા છતાં જે નિઃસ્પૃહી રહે છે તથા જેના રાગ ભય અને ક્રોધ નાશ પામ્યા છે એવો મુનિ સ્થિર બુદ્ધિવાળો કહેવાય છે. (ગીતા ૨/૫૬) બુદ્ધિની સ્થિરતા એટલે હૈયાની સ્વસ્થતા. રોજબરોજ થતા સુખના અનુભવો સાથે તેનો ખાસ સંબંધ - જીવન સુખ-દુઃખનો સરવાળો - સુખ-દુઃખનો દરિયો. બંને ખૂબ પ્રભાવક - રોજિંદા જીવન પર તેની અસર - ક્યારેક ઉત્સાહ, ક્યારેક ઉદ્વેગ, ક્યારેક તાજગી, ક્યારેક કંટાળો. સુખ-દુઃખના હડસેલાથી ઊઠેલા આ તરંગો - આ તરંગોને શાંત સરોવર બનાવી શકાય. જો આપણે સુખ-દુઃખને પેલે પાર જતા રહીએ તો. સ્થિતપ્રજ્ઞતા એક એવો પ્રદેશ જ્યાં લૌકિક સુખ-દુઃખના હડસેલા નથી. આથી જ કોઈ તરંગો, ખળભળાટ નથી. ત્યાં ફક્ત શાંતિ છે. પરમ શાંતિ - પરમાત્માની શાંતિ.

(૩) દુઃખ કોઈને ગમતું નથી, છતાં આવ્યા વગર રહેતું પણ નથી. અનેક પ્રકારનાં દુઃખો - જેની યાદી ખૂબ લાંબી - દુઃખ થાય તેવી હકીકતો હોય પણ ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં પણ મનને ઉદ્વેગ રહિત રાખવાનો અહીં ઉપદેશ - શારીરિક પીડાને કારણે મનમાં ઉદ્વેગ થાય તે દુઃખ કહેવાય. આવી મુંઝવણને રોકી શકવાની શક્તિ સ્થિતપ્રજ્ઞતામાં

- દુઃખેષુ અનુદ્વિગ્નમના: - આ લોકના પ્રસંગોની દુઃખરૂપતા કે સુખરૂપતાનો નિર્ણય જે તે મનુષ્ય પર અવલંબિત. દુઃખ તો આવે જ. સત્પુરુષને પણ દુઃખ આવ્યાં છે. સુખની જેમ દુઃખ પણ જીવનની ઘટમાળનો અનિવાર્ય હિસ્સો છે. પરિસ્થિતિ બદલી શકાતી નથી, પણ વિચારોમાં સંતુલન લાવી શકાય છે. સ્થિતપ્રજ્ઞ પુરુષોનું મન પરમાત્મા સાથે એકતાર-કરનાર, હરનાર, તારણહાર કેવળ ભગવાન જ - આ સત્ય જીવનમાં વણાયેલું હોવાથી દરેક દુઃખને દરેક પ્રસંગને પ્રભુનો પ્રસાદ સમજે. દાસના દુશ્મન હરિ કે'દિ હોય જ નહીં, જેમ કરશે તેમ સુખ જ થાશે. આવી તેમની બુદ્ધિ કાયમ નિશ્ચલ અને સ્થિર રહે છે. એક દુઃખરૂપ ઘટના બની ગયા પછી તરત જ બીજી જ ક્ષણે બીજા કાર્યમાં સ્વસ્થપણે જોડાણ - જે બન્યું છે અને બનનાર છે તે ભગવાનની ઈચ્છાથી જ - મુશ્કેલી ભર્યા સંજોગોને લીધે અર્જુનના ઉદ્વિગ્ન મનને ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ સ્થિતપ્રજ્ઞતાની દિશામાં દોરી રહ્યા છે. જેનું મન દુઃખમાં પણ ઉદ્વિગ્ન થતું નથી તે સાચો સ્થિતપ્રજ્ઞ છે એવું શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનના ઉપદેશનું તાત્પર્ય. - તેવી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ અનુભૂતિ. એક પ્રસંગ જોઈએ. હાર્ટ એટેક તથા બાયપાસ સર્જરી બાદ ૧૯-૨-૨૦૦૭ના રોજ સ્વામીશ્રીને મુંબઈમાં મેડિકલ ટેસ્ટ માટે લઈ જવાયા. સ્વામીશ્રીને આ ટેસ્ટ માટે લઈ જવાતા હતા તે સમયે પણ તેમના મુખ પર કોઈ જ ચિંતા ન હતી. આ ટેસ્ટ લેનાર ડૉ. અશ્વિન મહેતાને આ અનુભૂતિ થઈ. મોટા ધર્મગુરુ હોય કે વડાપ્રધાન દરેકના મોંઢા પર ચિંતા છવાઈ જ જાય છે. સ્વામીશ્રી કહે, 'આપણે તો ઠાકોરજીને ભેળા લઈને જઈએ છીએ. આપણી ચિંતા એ કરે. એ કર્તા છે. એમની ઈચ્છા હોય એમ જ થાય છે.' આ જ મહાન પુરુષની સ્થિતપ્રજ્ઞતા. ૧૯૭૪માં સ્વામીશ્રીની પ્રથમ વિદેશ યાત્રા - નૈરોબી એરપોર્ટ ઉપરથી જ પરત - ભવ્ય વિદાય અપાઈ અને પરત આવવાનું થયું. સ્વામીશ્રીના મુખારવિંદ પર કોઈ ફેરફાર નહિ. - ચિત્તની એ જ પ્રસન્નતા - જેવી ભગવાનની મરજી - આંતરિક ભાવોમાં કોઈ ફેરફાર ન થાય તે જ સાચી સ્થિતપ્રજ્ઞતા - પ્ર. ૭૪ વંચાવ્યું - ઠાકોરજી માટે થાળ બનાવડાવ્યો - બધાને આનંદ કરાવ્યો.

(૪) સુખમાં ન કોઈ સ્પૃહા :- સુખમાં પણ સ્પૃહા નહીં - આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી આ બાબત - ગરીબી એટલી પીડાદાયક નથી જેટલી અમીર થવાની સ્પૃહા - દુઃખમાં તો વિચલિત ન થવાય પરંતુ સુખમાં પણ વિચલિત ન થવાનો ઉપદેશ - ગીતા આપણને એક ડગલું આગળ લઈ જવા માંગે છે - દુઃખ પચાવવું અઘરું પરંતુ સુખ પચાવવું વધારે અઘરું છે. દુઃખ કરતાં સુખ વિશેષ બંધનકારી. કોઈ વિદ્યાર્થી વાંચતો હોય તેની પાસે તેને ન ગમતી વ્યક્તિ આવે તો તેને દુઃખ થાય કે આણે મારો સમય બગાડ્યો - પરંતુ ગમતી વ્યક્તિ કે પોતાનો ખાસ મિત્ર આવે તો કહેશે કે હું પછી વાંચીશ. આપણે વાતો કરીએ. વાંચન અટક્યું એ નુકસાન બંનેમાં સરખું છે, પરંતુ સુખમાં એની ખબર પડતી નથી. લૌકિક સુખ-દુઃખ માયાનાં બે મહોરાં - એકમાં રડાવીને હેરાન - બીજામાં હસાવીને છેતરે છે. અધ્યાત્મવૃત્તિ તો બંનેમાં તૂટે છે. ભગવાન બંનેમાં ભૂલાય છે. અહીં મહારાજે વચનામૃત ગ. મ. ૨૩માં લૂક અને હિમના દૃષ્ટાંત દ્વારા આખી વાત સમજાવી છે. દુઃખ અને સુખ બંને આંતરિક સ્થિરતાના વિઘાતક - ફરક એટલો કે એક કડવું ઝેર છે. બીજું ગળ્યું ઝેર છે. પણ છે તો બંને ઝેર. ગીતામાં આવી સુખોની સ્પૃહા ન રાખવા પર ભાર - સુખ મળે તેનો વાંધો નહિ પણ તેની સ્પૃહા ન હોવી જોઈએ.

(૫) આંતરિક પ્રસંગોમાં આપણી સ્થિરતા ન ખોરવાય તે માટે ગીતા આપણને સ્થિતપ્રજ્ઞતાની ભૂમિકાએ લઈ જવા ઈચ્છે છે. દુઃખમય ઘટનાઓમાં વિષાદ નહીં અને સુખમય ઘટનાઓમાં પ્રસાદ નહીં એવી સમરસતા કેળવવા પર ભાર મૂકે છે. તો અહીં કદાચ થાય કે આ પ્રકારની સ્થિરતા તો જડતાના પર્યાય સમાન છે. પરંતુ ના ! આના સમાધાનમાં ગીતા કહે છે સ્થિતપ્રજ્ઞતા તો પરમ આનંદથી ભરી-ભરી, જગન્નિરપેક્ષ છે. પરમાત્માના સાક્ષાત્કારથી જન્મેલ પરમ તૃપ્તિના ભાવથી છલકાતા સ્થિતપ્રજ્ઞતા પામેલા સત્પુરુષો હોય છે.

(૬) અહીં ગીતા આપણને સુખના પ્રસંગોને પણ પચાવતાં શીખવે છે. મહાન પુરુષો પરમાત્માના આનંદની એવી અનુભૂતિમાં રમમાણ હોય છે કે તેઓને લૌકિક સુખની કોઈ સ્પૃહા જ રહેતી નથી.

કઈ રીતે સત્પુરુષો આ સ્થિતપ્રજ્ઞતાનું આંતરિક સુખ માણતા હોય છે તે એક ઘટના દ્વારા નિહાળીએ. ૧૯૮૫માં સ્વામીશ્રીની લંડનમાં ભવ્ય સુવર્ણતુલા - હજારો હરિભક્તો, અન્ય મહાનુભાવો - આખી સભામાં જય જયકાર - સૌ કોઈને અપાર હર્ષ - વિદેશની ધરતી પર કોઈ સાધુનું સન્માન એ વિશિષ્ટ ઘટના - પરંતુ સન્માનની એ સુખમય ક્ષણોમાં પણ સ્વામીશ્રીની પ્રતિક્રિયા ગીતાના સ્થિતપ્રજ્ઞને યાદ કરાવે તેવી - આશીર્વાદમાં પણ ઈષ્ટદેવનો આભાર

- ગુરુઓનો આભાર - સંતો - પંડિતો - કાર્યકરોને જશ - પોતે ગળગળા થઈ ગયા - આપ બધાના લીધે જ હું આ સેવા કરી શક્યો. પોતાને આ બાબતનો (સુવર્ણતુલા) આનંદ છે તેવો એક પણ શબ્દ તેમના પ્રવચનમાં ન મળ્યો. આટલા સુખમાં પણ લેશમાત્ર ચલિત થયા નહિ. સુખની સ્પૃહા ન રાખી. તેમની સ્થિતપ્રજ્ઞતા જ સ્વામીશ્રીની શાંતિનું પરમ રહસ્ય - આમ, દુઃખમાં ઉદ્વેગ ન પામવો અને સુખની સ્પૃહા ન રાખવી તે સાચા સ્થિતપ્રજ્ઞનું લક્ષણ છે. તે ગીતાનો ઉપદેશ આપણને સમજાવે છે. - ઉપસંહાર

૩. **આરતી : આર્દ્રતા સાથે પ્રેમપૂર્વક થયેલી પ્રાર્થના :-** પ્રસ્તાવના :- એકવીસમી સદીમાં જ્યારે વિશ્વમાં ભૌતિકવાદ ચરમસીમાએ - ત્યારે ભારતના લાખો ગામડાંઓ અને ઘરોમાં પરોઢિયે આરતીની મંજુલ ઘંટડીઓનો ગુંજારવ - સમગ્ર દેશમાં આરતીની લહેર - એવું કહેવાય કે ભારતની સવાર આરતીથી ઊગે છે અને સાંજ આરતીથી આથમે છે - ઉષા અને સંધ્યાની લાલિમા આરતીની જ્યોતથી ભારત વધુ ઉજ્જવળ - કાશ્મીરથી કન્યાકુમારી અને આસામથી સોમનાથ સુધી સમગ્ર ભારતવર્ષ દિવ્ય ધ્વનિ, દિવ્ય પ્રકાશ અને દિવ્ય દર્શનના ત્રિવેણી સંગમમાં મહાલે છે.

૧. આરતી એટલે ? આરતી એટલે પ્રભુને આર્દ્રભાવે પ્રાર્થના. ભક્તનું હૃદય ભક્તિમાં લીન. આરતી શબ્દની વ્યુત્પત્તિ- આકરતિ. આ એટલે સંપૂર્ણ અને રતિ એટલે પ્રેમ. વિદ્વાનો આવો અર્થ કરે છે. આ સમન્તાત રતિ એટલે હે ભગવાન મારો સંપૂર્ણ પ્રેમ માત્ર આપને વિષે જ રહે. આપણી દૈનિક સાધનામાં આરતીનું અનેરું સ્થાન.

૨. આરતીનો ઉદ્ભવ :- આરતીનું મૂળ પ્રાચીન ભારતીય પરંપરા સાથે - યજ્ઞ સમર્પણનું પ્રતીક - તે રીતે આરતી પણ સમર્પણનું પ્રતીક - આરતીને હજારો વર્ષ જૂનાં મંદિર સ્થાપત્યો સાથે સંબંધ - પ્રાચીનકાળમાં મંદિરોમાં ગર્ભગૃહો ગુફા જેવા ઊંડા અને પ્રકાશરહિત - આ ગર્ભગૃહો બધી બાજુથી બંધ - પ્રકાશના અભાવે પ્રભુનાં દર્શનમાં તકલીફ - સતત દીવો પ્રગટતો રાખવાનું પણ અનુકૂળ નહોતું - તેથી ભક્તો દર્શન માટે આવે ત્યારે તેમને પ્રભુના દર્શન કરાવવા માટે દીવાની જ્યોત પ્રગટાવીને પ્રભુનાં અંગેઅંગ પર ફેરવવામાં આવતી. ધીમે ધીમે આરતી એક મહત્વની વિધિ - આરતી સ્વાગરત પરંપરા તરીકે પણ પ્રચલિત - પ્રભુની રાજોપચાર પૂજા વિધિમાં મહત્વ અનેરું - હિંદુઓની પ્રિય ધાર્મિક વિધિ

૩. આરતી - સમર્પણની સાધના : પંચ મહાભૂત એ પરમાત્માની ભેટ - પરમાત્માના આ ઋણને સંભારીને આ પંચ મહાભૂત ભગવાનને આરતીરૂપે ચરણે ધરવાની વિધિ.

આકાશનું પ્રતીક - શંખ - ઝાલર નગારાનો નાદ - ધૂપ એ વાયુનું પ્રતીક, જ્યોત તેજતત્ત્વનું પ્રતીક અને શંખ - જળતત્ત્વનું પ્રતીક, દંડવત પ્રણામ તથા નમસ્કાર પૃથ્વી તત્ત્વનું પ્રતીક - પંચપ્રાણથી બનેલા સમગ્ર વ્યક્તિત્વને પરમાત્માને ચરણે સમર્પિત કરવાનો ભાવ - આરતીમાં તેથી આરતીમાં પાંચ દિવેટ.

૪. આરતી અને સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય - સ્વામિનારાયણ ભગવાન અખિલ ભારતની પદયાત્રા બાદ ગુજરાતમાં - ધર્મધુરા સંભાળ્યા બાદ સમાધિ પ્રકરણ - મુક્તાનંદ સ્વામીને અજૂગતું લાગ્યું - ઠપકો આપવા માટે કાલવાણી - રામાનંદ સ્વામીએ દર્શન દીધાં - શ્રીજીમહારાજના સ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવી - મુક્તાનંદ સ્વામી અતિ હર્ષ - ધીનો દીવો લઈ આરતી - આ પદ શાશ્વત આરતી તરીકે પ્રચલિત - આ ઉપરાત બ્રહ્માનંદ સ્વામી, પ્રેમાનંદ સ્વામી વગેરે સંતો દ્વારા વિવિધ ભાષામાં આરતી સંપ્રદાયનો મહાન વારસો.

૫. સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની પાંચ આરતી. ભારતના વિવિધ સંપ્રદાયમાં પ્રાતઃકાળ અને સંધ્યા આરતી. પુષ્ટિ માર્ગીયમાં ૬ થી ૮ વખત અને દક્ષિણ ભારતમાં પ્રત્યેક દર્શન વખતે આરતી. સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં પ્રભાતે જાગરણ થી શયન સુધી મંગલકારી લીલાઓની પાંચ આરતી - મંગળા, શણગાર, રાજભોગ, સંધ્યા, શયન. હરિમંદિરમાં બે વખત આરતી.

૬. આરતી કેવી રીતે ઉતારવી જોઈએ - આરતીનું માર્ગદર્શન શ્રીહરિલીલામૃતમાં વર્ણન - પ્રથમ ત્રણ વાર ભગવાનના ચરણમાં - ત્યારબાદ બે વાર નાભિ પર પછી ધીમે ધીમે મુખારવિંદ પર - એક આંટો વદન કમળ પર પછી સાત આટાં સંપૂર્ણ મૂર્તિ પર - ફરીથી અંતે ચરણ કમળમાં જ્યોતને લાવવી - પૂર્ણાહૂતી વખતે પ્રભુના ચરણમાં મસ્તક નમાવવું. ત્રણે દિશામાં આવેલ દેવતાઓ તથા દર્શનાર્થીઓને જ્યોતના દર્શન - ભગવાન અને ભક્તની સરખી સેવા - ગુણાતીત પરંપરાની આરતી ઉતારવી - આ તમામ વિધિમાં અંતરનો ભાવ અગત્યનો -

પ્રેમભાવ પ્રગટે તો જ આરતીનો આધ્યા - આનંદ ભગવાનના દિવ્ય અંગો પર ધૂમેલી હોવાથી દિવ્ય ઓજસનો પ્રભાવ અને તે અકબંધ રાખવા. શંખ ભરેલ પવિત્ર જળથી આરતીની આસપાસ જળધારાનું પરિભ્રમણ - બાદ ભક્તો દ્વારા આશ્ક - તેજસ્વી ઓજસ્વી ઊર્જા - આપણામાં તેનો પ્રવેશ માટે બે હાથ વડે જ્યોતનો સ્પર્શ કરી હૃદય, નેત્ર અને મસ્તક પર આરતી જેને સ્પર્શે તેને હજારો યજ્ઞના અને અવભૂશ સ્નાન જેટલું ફળ.

- આપણા ઘરમંદિરમાં આરતી. મંદિરની જેમ ઘરમાં પણ નિત્ય આરતીનો આદેશ શાસ્ત્રોમાં - સવાર-સાંજ આરતી કરવી. સ્વામિનારાયણ ભગવાનની જય બોલીને આરતી કરવી. સંધ્યા આરતી બાદ અષ્ટકગાન - ઘરમાં હાજર ન હોય તો જે સ્થળે હાજર હો ત્યાં સ્મૃતિ સાથે આરતી.

- શિખરબદ્ધ મંદિરમાં આરતી - આરતી બાદ અષ્ટક ગાન કરવું. ઓછામાં ઓછા પાંચ દંડવત્ - ગમે તેવું કામ મૂકીને આરતીમાં દોડીને પહોંચી જવું - દેહની ક્રિયાઓ પણ ઠેલવી કે વહેલા પતાવીને પણ આરતી ન ચૂકવી જોઈએ.

❧ સમાપ્ત ❧